

Pregledni znanstveni rad.
Prihvaćen: 20. srpnja 2021.

KNJIGE ZA UČENJE HRVATSKOGA JEZIKA I PROFESORI HRVATSKOGA JEZIKA U ODGOJNOM ZAVODU I FRANJEVAČKOJ KLASIČNOJ GIMNAZIJI NA ŠIROKOM BRIJEGU

**Fra Ante Marić
Franjevačka knjižnica
Mostar**

Sažetak: Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu od svoga je prvog razreda 1889./1890. gajila emotivan odnos prema hrvatskom jeziku. Hercegovska franjevačka provincija, čiji je projekt Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu, ulagala je velika sredstva za školovanje profesora hrvatskoga jezika nakon što je kandidate za studij birala među vrsnim članovima svoje zajednice. U ovom članku prvo je opisan trud oko školskih knjiga, priručnika i udžbenika za nastavni predmet Hrvatski jezik, a zatim su ukratko predstavljene najznačajniji profesori toga nastavnog predmeta u Franjevačkoj klasičnoj gimnaziji na Širokom Brijegu od njezina početka do njezina krvavog skončanja. U zaključku je jezgrovito izložena povijest te slavne škole čija će blagoslovljena uloga zauvijek imati iznimno važno, nezaobilazno i inspirativno mjesto u povijesti: hrvatskoga naroda, njegova kršćanskoga odgoja, hrvatskoga školstva, hrvatske pismenosti, hrvatske kulture, hrvatskoga jezikoslovlja, hrvatske književnosti itd.

Ključne riječi: Široki Brijeg, hrvatski jezik, profesori, franjevačka gimnazija, priručnici i udžbenici za hrvatski jezik

I. KNJIGE, PRIRUČNICI I UDŽBENICI ZA UČENJE MATERINSKOGA HRVATSKOG JEZIKA

Jadan je život na području današnje Hercegovine u vrijeme turske okupacije koja je trajala četiri stoljeća.¹ Vjerovati je da je prije turskog osvajanja ovih krajeva tu i bilo narodnog i vjerskog života prilično krepkog. O tome govore samostani koje su Turci porušili po svojim osvajanjima,² a franjevački su samostani uvijek bili oaze prosvjete i pouke puku. Ne samo vjerskog, već i onoga školskog sadržaja. To su opet na osobit način činili franjevci Bosne Srebrene, pa od 1844. i Hercegovine, kako navodi fra Pavo Dragičević u *Prvom izvještaju Franjevačke klasične gimnazije na Širokom Brijegu* (Mostar, 1919.):

„Hercegovački franjevački samostani do pada pod Turke, potom Živogošće i Zaostrog do Karlovačkog mira, a poslije oni u Bosni, a osobito Kreševo, bijahu mjesta u kojima su se školovali i novačili hercegovački fratri. Ti su uzgojni zavodi (sjemeništa) bili sastavnim i najvažnijim dijelom samostana. Osim što su nosili ime *uzgojni zavod*, poznati su i pod imenima: *Studiosa inventus*, *Studium grammaticalium*, *Studium humaniorum*, *Studium rhetoricae*, a prema tim nazivima i nastavnici učitelji, redom fratri, imali su i svoja imena: *magistri*, *instructores*, *institutores*, *praeceptores artium*, *invenum*, *grammaticalium*, *humaniorum* i *rhetoricae*.”³

Franjevci su diljem cijele Bosne i Hercegovine, koliko su god mogli, unutar samostana i svojih župnih kuća držali stalne škole, a organizirali su i tečajeve opismenjavanja. Učili su djecu i izdizali ih iz bijede neznanja i nepismenosti. I to ne samo onu djecu koja su htjela ići u duhovna zvanja – sjemeništarce, već svu, bez razlike, istaknuo je fra Dominik Mandić:

---

¹ Od 1482. do 1878. godine.

² Franjevački samostan sv. Ivana Krstitelja u Konjicu, spaljen i srušen, fratri mučeni i ubijeni na starom mostu u Konjicu 1524. godine; Franjevački samostan sv. Ante Padovanskog u Mostaru, spaljen i srušen da mu se do danas za mjesto ne zna 1563. godine. Fratri toga samostana su se kao samostanska obitelj sačuvali do 1584. kad su stigli u Živogošće i osnovali samostan i crkvu Sv. Križa koji su i danas; Franjevački samostan sv. Katarine u Ljubuškom, srušen i spaljen iste godine kad i mostarski 1563. Fratri ubijeni i protjerani.

³ Fra Pavo Dragičević, *Prvi izvještaj Franjevačke klasične gimnazije na Širokom Brijegu*, Mostar, 1919., str. 5.

„Godine 1708. izvješćuje fra Ivan Kr. iz Vietri (kraj Genove) u Italiji, koji je u službenom poslu prošao cijelom B. i H. da franjevci drže škole po svim župama i samostanima. Još prije toga, 6. veljače 1685. pisao je u Rimu fra Anto Gabeljak, da u B. i H. više ljudi, pa i žena i čobana, zna čitati i pisati nego u zadarskoj nadbiskupiji, koja je u to vrijeme bila pod prosvijetljenom Venecijom. Ova nastojanja starih franjevaca podvostručila su se poslije god. 1844, kada je osnovana posebna franjevačka provincija u Hercegovini. Svaki je župnik, osobito u vrijeme Došašća, na početku zime, i u Korizmi, na početku proljeća, poučavao djecu u kršć. nauku i pismenosti.”⁴

Tako je biskup hercegovački fra Rafo Barišić (Očevija kod Vareša, 24. lipnja. 1797. – Široki Brijeg, 14. kolovoza 1863.) zabilježio:

„Imenujem samo jedno malo selo Polog, više Blata Mostarskoga u kome imade okolo 15 katolikah, koji znadu čitati, pisati, a nieki i Račun voditi kako tako: Ima poverh toga brižljivih pastierah, koji priko mnogoga njihova duhovnoga truda, po niešto uče diecu barem čitati, i pisati. Napokon u ovome našem Manastiru⁵ ima Učionica zavedena (...) u koju mogu slobodno doći za učiti i druga dieca osim onih mladićah, koji se uče da budu redovnici, i to sve čini se bez ikakve plaće, kako i u Mostaru gdje jutrom, i večerom po 2 ure zabavljaju se Misnici učeći diecu bez ikakve naknade njihovih roditeljah. Suviše Bis. Barišić proglasio je javno da tkogod nemože od roditeljah providieti potrebitih knjigah, kako i drugih stvarih potrebitih za učiti, da će on time brinuti se.”⁶

Sva tadašnja pismenost plod je djelovanja uzgojnih zavoda pri franjevačkim samostanima koji su se borili s mnogobrojnim nevoljama: nedostatkom prostora, neimaštinom i pomanjkanjem učitelja. U samostanima je često nedostajalo i hrane i odjeće. Takvo stanje svakako je išlo na ruku osvajačima koji su znali da je lakše vladati nepismenim i neukim pukom. Najveći je problem bio s nabavkom udžbenika. Većinu

⁴ Fra Dominik Mandić, „Franjevačke škole u Hercegovini”, *Almanah hercegovačke franjevačke mladeži*, Mostar, 1938./39., str. 58.

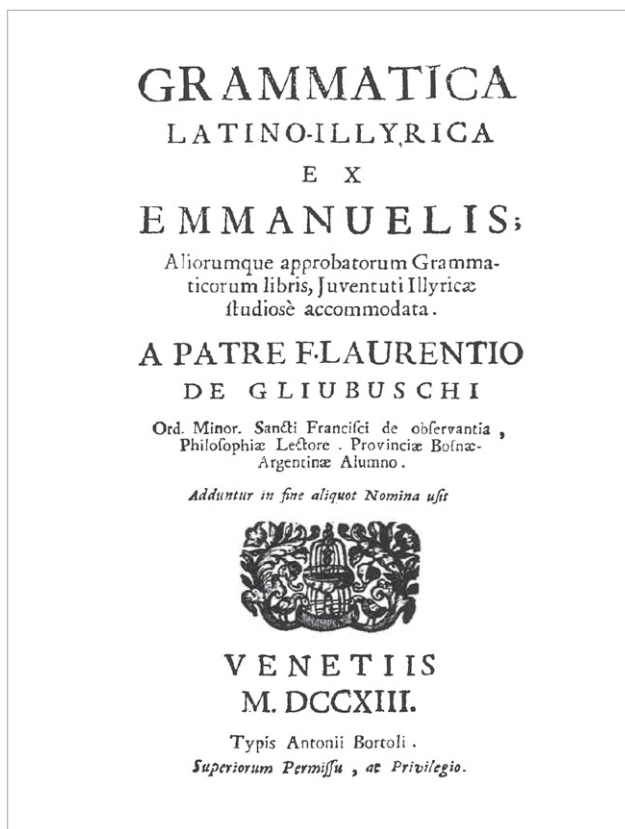
⁵ Franjevački samostan Uznesenja Blažene Djevice Marije na Širokom Brijegu. Godine 1867. otvorena je Pučka škola (uz samostan).

⁶ *Obrana pravovjernoga i pravoslavnoga Rimo-Katoličkoga sveštenstva u naroda u Hercegovini Turskoj, Sastavljeno po jednome svešteniku iz Hercegovine Reda S. O. Frane*, Dubrovnik, 1853., str. 35.

udžbeničkih djela napisali su i sastavili sami fratri već prema potreba-
ma odgojnih zavoda.

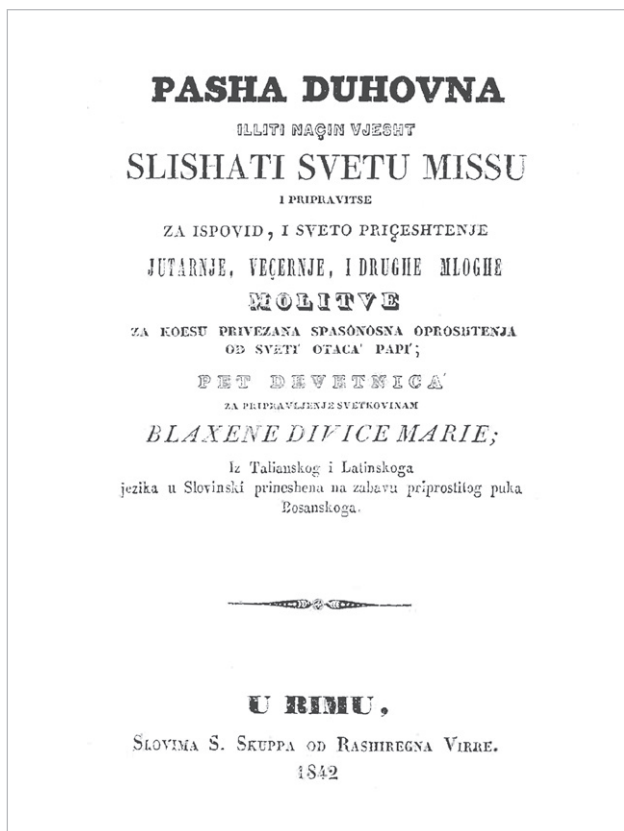
Tako možemo spomenuti samo one najpoznatije i najvrjednije iz
toga vremena:

- Fra Lovro Sitović, *Grammatica Latino-Illyrica*, Venecija, 1713. (I. iz-
danje), 1742. (II. izdanje), 1781. (III. izdanje);

Naslovnica: fra Lovro Sitović, *Grammatica Latino-Illyrica*, Venecija, 1713.

- Fra Augustin Miletić, *Početak slovstva, napomena, i kratko
istomačenje stvari potribiti nauka karstianskoga*, Split, 1815.;
- Fra Rafo Barišić, *Pasha duhovna*, Rim, 1842.;

Naslovnica: fra Rafo Barišić, *Pasha duhovna*, Rim, 1842.

- Fra Anđeo Kraljević, *Gramatika latino-illyrica*, Rim, 1863.;
- Fra Augustin Miletić, *Istomačenje stvarih potribitih nauka krstjanskoga sastavljeno od prisvitloga i pripoštanoga gospodina fra Augustina Miletića: prislovotišteno nastojanjem fra Angjela Kraljevića biskupa metropolitanskog i namisnika apoštolskog u Hercegovini*, Rim, 1867.;
- *Pravopis za niže učione katoličke u Hercegovini*, Mostar, 1873.;
- *Novi bukvar ili Početnica za pučke učione u Hercegovini*, Mostar, 1874.

Matematički udžbenici za širokobriješke đake (pronađeni u Franjevačkoj knjižnici Mostar) ispisani su rukom 1862. godine. Tako je na-

slovnica ovoga pisanog udžbenika: „*Početak i naputak od računa. Što je račun? Račun jest nauka, koja nas uči pravilno i lako računati*” na hrvatskom jeziku, a udžbenik *Regulae Algebrae*, također ispisan rukom, na latinskom jeziku.⁷

Rječnici za širokobriješke đake također su ispisani rukom 1862. Pronađeni su u Franjevačkoj knjižnici Mostar.⁸

Rukom ispisani udžbenici potvrđuju činjenicu da su školskim zavodima po samostanima nedostajale knjige, zato su se odgojitelji, franjevci, sami trudili da te udžbenike napišu. Tim je franjevcima na duši bio itekako hrvatski – slovinski – materinski jezik. Potvrdu toga imamo u uvodniku *Paši duhovnoj*, molitveniku koji je sastavio i izdao fra Rafo Barišić godine 1842.

Gramatika fra Lovre Sitovića bila je posebno važna. Naime, on je vrlo brzo shvatio važnost postojanja gramatike na materinskom jeziku te su na njoj odgojene mnoge generacije bosanskohercegovačkih franjevača i djece i mladih koji su pohađali franjevačke škole po samostanima i franjevačkim župnim uredima. O toj gramatici piše profesor latinskog i grčkog te francuskog jezika na Franjevačkoj klasičnoj gimnaziji na Širokom Brijegu fra Arkandeo dr. Nuić (Drinovci, 21. veljače 1896. – Široki Brijeg, 7. veljače 1945.):⁹

„Između raznih vrijednih i nevrijednih latinskih gramatika na hrvatskom jeziku pa i između onih šest napisanih kroz stoljeće i po od istih naših franjevačkih pisaca, opet odabirem za svoju temu gramatiku našega fra Lovre Sitovića, Ljubušaka. Ne samo zato, što je bio Hercegovac i Ljubušak, pa ni radi same te egzotične okolnosti što je bio rođeni musliman, te se obratio i postao franjevcem, već više obzirom na samu njegovu gramatiku, koja je među prvim na hrvatskom jeziku; šta više ona je prva, koja je u sebi zahvatila sav materijal latinske gramatike na hrvatskom jeziku.”¹⁰

⁷ Fra Ante Marić, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, Sv. 1., str. 15. – 16., Recipe 8., Mostar, 2011.

⁸ Isto, str. 17.

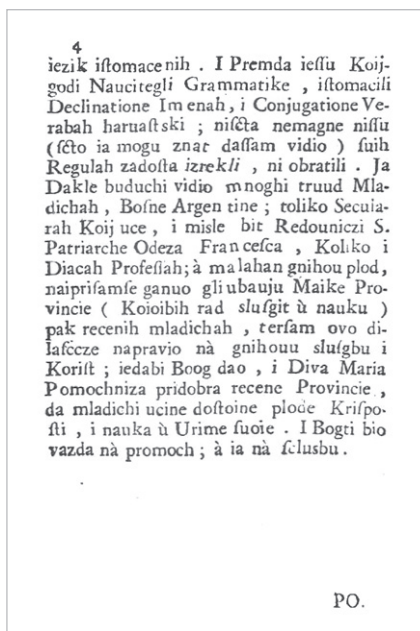
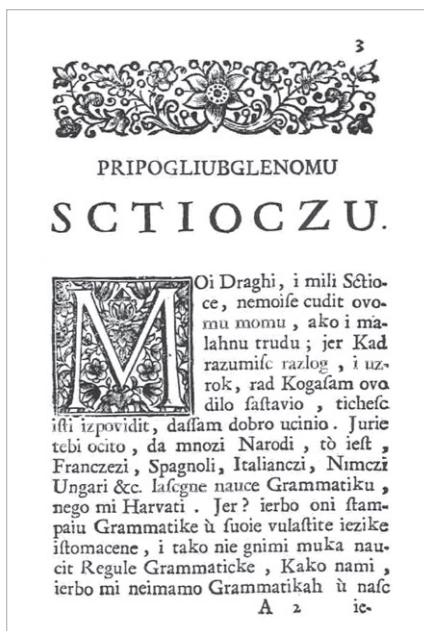
⁹ Partizani su ga ubili i spalili u ratnom skloništu s ostalim franjevcima na Širokom Brijegu 7. veljače 1945.

¹⁰ Fra Arkandeo Nuić, „Patriotsko i religiozno obilježje Sitovićeve latinske gramatike (1713.)”, *Stopama otaca, Almanah hercegovačke franjevačke mladeži*, Mostar, 1939., str. 77. – 78.

Fra Arkandeo Nuić u svojoj studiji o Sitovićevoj gramatici istaknuo je autore svih šest latinsko-hrvatskih gramatika: fra Tomo Babić (1712., 1745.), fra Lovro Sitović Ljubušak (1713., 1742., 1781.), fra Josip Đurin (1793.), fra Stjepan Marijanović (1822., a 1823. izlazi i njegova sintaksa na latinskom), fra Filip Kunić (1857.) te fra Anđeo Kraljević (1863.).¹¹

Objašnjavajući *Priopgliubglenomu Sctioczu* razlog pisanja latinske gramatike na hrvatskom jeziku, fra Arkandeo citira Sitovića pomalo kraće taj njegov uvodni tekst i prilagođujući slovopis (grafiju) svome dobu:

„Moi Draghi, i mili Sctioce, nemoj se cudit ovomu momu, ako i malahnu trudu; jer kad razumisc razlog (...) Jurje tebi ocito, da mnozi narodi to jest, Franczezi, Spagnoli, Italianczi, Nimczi, Ungari etc. lascgne nauce Grammatiku, nego mi Hrvati (...) jerbo oni stampaju Grammatike u svoje vlastite jezike istomacene (...) jerbo mi neimamo Grammatikah u nasc jezik istomacenedih. I premda jessu kojgodi Naucitegli Grammatike, istomacili Declitanitone Imenah, i Conjugatione Verabah harvaski...“¹²

Fra Lovro Sitović, *Priopgliubglenomu sctioczu*

¹¹ Isto, str. 87.

¹² Isto, str. 84.

Fra Augustin Miletić svoje *Istomačenje stvari potribitih nauka krstjanskoga*... „od početka svita do sada” započinje građom koju bi trebao svladati svaki samostanski đak, ali i svaki vjernik. Vrijedna je spomena pobuda za nastanak *Istomačenja: Parvuli petierunt panem, et non erat qui frangeret eis*¹³ i *Frangere esurienti panem tuum*.¹⁴ Ispaćen hrvatski puk bijaše gladan i žedan riječi Gospodnje na svome materinskom jeziku.

„Paša duhovna” samo je skraćen podugački naslov djela fra Rafe Barišića: *Pasha duhovna illiti način vjesht slishati svetu missu i pripravitse za ispovid, i sveto pričeshtenje jutarnje, večernje, i drughe mloghe molitve za koesu privezana spasonosna oproshčenja od sveti’ otaca’ papi’; pet devetnica za pripravljenje svetkovinam Blaxene Divice Marie; Iz Talianskog i Latinskoga jezika u Slovinski prineshena na zabavu priprostitog puka Bosanskoga. U Rimu, slovima S. Skuppa od Rashiregna Virre. Djelo je tiskano 1842., a u Pridgovoru stoji:*

„Kolikoe meni poznano, sasma mallo nahodise u slavnom, rodnom, i plemenitom slovinskom jeziku, duhovni zabava, i bogoljubni molitava, osobito latinskim slovima pritisnuti, koimse izadavna sluximo. Poragjase ovo uboxstvo, zashto učni ljudi, posiduju razlicite jezike, kò latinski, talianski, i njemački, u koim nalaze svakojaka pomolenja, i pashu za rahnití poboxna sârca svoja; dok nevoljna, i neumjetna ćeljad, kojijuje mlogo vishi dio, sve dublje tonu u neznanje, i u niku tvârdochudnost, poradi neimanja potribiti duhovni zabava, za uvixbatise, i prosvitliti u njiovu zatupljenomu razumu, i napole zaslipljenoj volji, probudivshi u sebi sârcana pohotjenja i xelje uzdignutom pametím dobrom Bogu svomu. U ovakim tminama, najvishe lexe, koi, olli poradi dalečine, ol drughi uzroka, u ridko odlaze u cârkve, i u bogomolishta, gdisse sveta missa govori, i riç Boxia pripovida u dneve blagdane; i neznaduchi shtiti, ol ako znadu, neimaduchi potribiti knjixica, dragocinjeno vrime, koeim pritiče od domachi, i gosposki svagdanji truda, tratte u brezsvisnim skitanjim, poghibljivim i shtetnim igrama navlastito u dneve osobitoj sluxbi Boxioj posvechene: i ovako

¹³ Djeca vape za kruhom, i nikog da im ga pruži, *Tuž* 4, 4

¹⁴ Podijeli kruh svoj s gladnima, *Iz* 58, 7.

sve dublje tonu u tavisne tmine neznanja bogoljubnoga i bogoshtovnoga, a uzmlaxaju zlochudnost u sârcim njiovim.”¹⁵

Zašto je molitvenik tiskan na hrvatskom jeziku, fra Rafo objašnjava:

„Ima josh jedan (osim ostali) uzrok koji çini, da slavni nash jezik ne-procvita xeljnim, od sviu domorodaca, uresom; i shtoe ovi uzrok oçitii, toga s vishim sramom slavnoga naroda, ovdi napominjam, poradi same xelje, dabi skuplje procinjivali jezik, kogasunam stari nashi ostavili, i koga sisajuchi mattere nashe uçimo, nego inostransko procinjaju.”¹⁶

Fra Rafo je nastavio objašnjavati, da svi narodi, „kakonas uçe povjedanja godopisna”, njeguju i çuvaju svoj jezik, a „tuge uçe, da svoj obo-gate, a ne u nemar bace. Od nauçni ljudi neumjetni uçe cvitje, i rasko-shja svoga jezika; a mi, akochemo nashki izvârsno govoriti, valja dase prikuçimo siromashkim kuchicama, i pomljivo chutimo, kako neumjet-ni govore, koi nepoznaju drugoga jezika, nitise mjeshaju sh’çeljadma inostranskim.”¹⁷

Tim rijeçima fra Rafo odaje priznanje i zahvalu sirotinji neukoj bez dana škole, koja po siromašnim kućama, strijom pokrivenim i potleušica hrvatski govori. Baš tomu çovjeku, koji jedini çuva jezik hrvatski, on želi ponuditi „pašu duhovnu” na jeziku koji razumije. Naglašuje da nije protiv stranih jezika jer „jezika koliko znamo da ljudi toliko valjamo”, a ti bi nam strani jezici trebali pomoći da još više svoj zavolimo, da na svome jeziku ispišemo „razliçiti dogagiaja, iskazanja, mudri nauci, bo-goshtovje, i djelourednosti, potribitoe, da drughe uçimo; i kò mi cârkov-njaci, zasve latinski.”¹⁸ Zbog toga se „mloghim nashincim svojim jezikom sloviti” çini sramotnim pa i kad govore, ako ga „nezaçine” nekom stranom rijeçju, latinskom ili talijanskom, „çinijimse, dae nepodpuno”. Tako je i kad se piše. Bez ikakve potrebe, što ispada nakaradnim, „da paçe s’ porushenjem, i pogârgenjem i jednog, i drugog jezika”. Barišić navodi primjere stranih rijeçi koje se tako često rabe: „Procedirat; spancieratse; examinovat; settimana; jedan bot; januar; frustukovat; belchim;

¹⁵ Fra R. Barišić, *Paša duhovna*, Rim, 1842., str. 5. – 6.

¹⁶ Isto, str. 6. – 7.

¹⁷ Isto, str. 7.

¹⁸ Isto, str. 9.

alancxak; burazer i druga neizbroena ovim prilična, koja toliko neuishu nashemu jeziku, koliko izvračen gunjac pametnu čoviku.”¹⁹

Svjestan da mu se i samom može prigovoriti ono što drugima prigovara, biskup Barišić jasno kaže:

„(...) ama moi sveudiljni poslovi, i trudna hodanja po prostranoj, i mučnoj dârxavi, pridatoj pomlji i brighi mojoj, nepripushtaju, dase zadârxajem u plemenitom perivoju matterinskoga moga jezika, i uxivam ugodna raskoshja njegovoga, sabirajuchi, i sastavljajuch slatke besjede, i zamjerne mudrogovorke. Zato otiobi, dase drughi, koimjesvemoguchi, bistrii razum millosârdno darovao, i pamet hitriu podililo svesârdnie zabavlja u rasplodjenju nashega jezika, i očistega od one ârgie, kojaga odavna grize, i sakriva zamjerno lice njegovoga: i koimje sricha donila dulje vrime, vishi pokoj, i zgodnie prigode, da otkriu, usvitlaju, i na pogled sviu stave obilnost, i ljepotu uzoritoga nasheg govora.”²⁰

Fra Rafo ističe da je mogao *Pašu duhovnu* lakše napisati na nekoliko stranih jezika koje poznaje, ali htio je upravo na našem materinskom hrvatskom da bude na zabavu i na dobro hrvatskoga puka koji samo hrvatskim jezikom govori.

II. PROFESORI HRVATSKOGA JEZIKA U GIMNAZIJI OD 1. RAZREDA DO VELIKE MATURE

Hercegovački su se franjevci odvojili od Bosne Srebrene 16. svibnja 1844. Pali su na голу ledinu, „brez kruva i krova, bogati samo nadom u Boga”.²¹ Uzgojni su zavod već stvorili u Mostarskom Gracu (Novicijat) i na Čerigaju (1844.), pa ga 1848. prenijeli u prostorije novosagrađenoga i još nedovršenoga samostana na Širokom Brijegu. Prvu zgradu Gimnazije – sjemeništa grade 1901., drugu 1924. i konvikt za vanjske đake 1931. Sve su to komunističke vlasti oduzele. Danas je u zgradi konvikta Akademija likovnih umjetnosti Sveučilišta u Mostaru, u prvjoj zgradi gimnazije desetljećima bili podstanari (nacionalizirana), a u zgradi Gimnazije – Gimnazija i strukovne škole. Godine 1895. franjevci su u

¹⁹ Isto, str. 11.

²⁰ Isto, str. 9.

²¹ Iz natpisa s ploče na samostanu na Širokom Brijegu koju su otukli partizani 1945. godine.

Mostaru otvorili unutar samostana sv. Petra i Pavla prvu visoku školu u Hercegovini: Franjevačku bogosloviju. Sve su te institucije uspješno živjele i rasle do 1945. kad su partizani sve ubili i sve spalili. Godine 1947. spalili su na Širokom Brijegu sve knjižnice (Samostansku, Profesorsku, Gimnazijsku i knjižnice Sjemeništa i Konvikta za vanjske đake, kao i Matice i sve arhive).

Franjevačka klasična gimnazija utemeljuje svoj prvi razred prema svim propisima državnih gimnazija 1889./1890. školske godine. Prvi ispit zrelosti s pravom javnosti su imali školske godine 1917./1918. Do te su godine utemeljili svih osam (8) razreda. Svi su profesori na Gimnaziji bili franjevci Hercegovačke franjevačke provincije, a Gimnazija je bila projekt Provincije. Svaki je profesor diplomirao teologiju i studij iz predmeta koji je predavao. Znalo se dogoditi da je na Gimnaziji u pojedinim godinama bilo preko osamdeset posto profesora sa statusom doktora znanosti. Gimnazija je bez problema prolazila sve inspekcije državnih inspekcija koje joj nisu bile naklonjene i htjele su je reducirati.

Hrvatski se jezik učio i na hrvatskom se učilo u Franjevačkoj klasičnoj gimnaziji na Širokom Brijegu. Ovdje sam izdvojio imena profesora kojima je Hrvatski jezik bio prvi nastavni predmet.

U 1. razredu 1889./1890. prvi je profesor Hrvatskoga jezika bio **fra Lujo Radoš**. Ujedno je bio i prvi ravnatelj Gimnazije. Tada je priručnik/udžbenik za hrvatski jezik bila Smičiklasova i Maretićeva *Hrvatska čitanka za II. razred gimnazije*. Tjedno je imao 3 sata. Fra Lujo-Alojzije (krsno ime Petar) rodio se 1. srpnja 1839. u Seonici. Osnovnu je naobrazbu za svećenika stekao na Širokom Brijegu, gdje je i stupio u novicijat 13. lipnja 1853. Za svećenika je zaređen 14. rujna 1862. Obavljao je mnoge pastoralne i druge dužnosti u Kustodiji i Provinciji – odgojitelj i učitelj te u upravi Zajednice. Bio je i kustod Kustodije (1886. – 1889.). Na početku je svog mandata kao kustod upravu Kustodije prenio iz Širokog Brijega u Mostar. Kao kustod je donio važnu odluku da se sjemenište s Humca ponovno vrati na Široki Brijeg, ta da se tu otpočne s prvim gimnazijskim razredom školske godine 1889./1890. U miru je od 1892.

u Franjevačkom samostanu na Širokom Brijegu gdje je umro 8. listopada 1893. i tu ukopan u groblju Mekovac.²²

U tim su prvim godinama Gimnazije nastavni predmet Hrvatski jezik predavali još i **fra Dujo Ostojić** (1863. – 1938.) i **fra Božo Ostojić** (1862. – 1942.). Ta su dvojica vrsnih franjevac zbog nedostatka profesora predavali i druge nastavne predmete. Uz nastavni predmet Hrvatski jezik, imali su i dodatni nastavni predmet Hrvatsko štivo – lektira.

Fra Tadija Beljan, prefekt eksternih đaka, profesor je hrvatskoga jezika u svih šest razreda gimnazije, koliko ih je u to vrijeme Gimnazija već bila osnovala. S fra Tadijom se učenju hrvatskoga jezika ozbiljno pristupilo. Fra Tadija se rodio 14. siječnja 1882. u Dobrićima na Buškom Blatu – župa Grabovica. Školu je osnovnu završio u rodnom mjestu, a gimnaziju na Širokom Brijegu. U prvi je razred na Široki Brijeg došao školske godine 1895./1896. Gimnaziju je završio 1900. godine. Na Humcu je 4. listopada 1900. obukao franjevački habit, a za svećenika je zaređen 24. travnja 1905. u Mostaru. Bio je kratko kapelan u Županju, a onda je od 1906. do 1910. u Zagrebu na Filozofskom fakultetu studirao hrvatski jezik. Zbog studentskih je nemira jednu godinu (1908./1910.) studirao u Krakovu u Poljskoj. Nakon toga je cijelo desetljeće od školske godine 1909./1910. do 1919./1920. predavao Hrvatski jezik na širokobriješkoj gimnaziji. Iza toga je bio u pastoralu. Preminuo je na Širokom Brijegu 8. travnja 1956.²³

Nakon fra Tadije, koga potpomažu u brizi za nastavni predmet Hrvatski jezik **fra Mladen Barbarić** (1898. – 1988.) i **fra Placid Pandžić** (1895. – 1965.) za profesora na jedno dulje razdoblje dolazi **fra Oton Knezović**. Rodio se u Crnopodu kod Ljubuškog 27. siječnja 1890. Pučko je školovanje završio u Ljubuškom, a gimnaziju na Širokom Brijegu (1904. – 1910.). Završne razrede gimnazije 7. i 8. polagao je u Zagrebu jer ih na Širokom Brijegu još nije bilo. Bogosloviju je studirao u Mostaru od 1911. do 1916. Za svećenika je zaređen 27. lipnja 1915. u Mostaru. Godinu je dana kapelan na Širokom Brijegu, a onda u Zagrebu upi-

²² Fra Robert Jolić, *Leksikon hercegovačkih franjevaca*, Recipe 9., str. 326.

²³ Isto, str. 62. – 63.

suje studij slavistike i hrvatske povijesti. U Zagrebu je položio i veliku maturu (1918.), a studirao je od 1917. do 1920. Doktorirao je i položio profesorski ispit 1923. te na Širokom Brijegu bio zadužen za nastavni predmet Hrvatski jezik gdje je ostao do kraja Gimnazije 1944./1945. U poraću je prošao strahote Križnog puta, jedva spasio glavu te prebjegao u Austriju pa u Ameriku. Ima pozamašnu bibliografiju:

- *Franjevački idealizam*, Mostar, 1929.
- *Početak romantizma u našoj književnosti*, Sarajevo, 1930.
- *Fra Grga Martić*, Sarajevo, 1931.
- *Hrvatska poviest od najstarijeg doba do godine 1918.*, Sv. I., Zagreb, 1935.
- *Hrvatska poviest*, Sv. II., Zagreb, 1936.
- *Život i rad fra Didaka Buntića*, Zagreb, 1938.
- *Književni realizam*, Beograd, 1940.
- *Engleska vježbenica s gramatikom*, Chicago, 1959.
- *Pokolj hrvatske vojske 1945.*, Chicago, 1960.
- *Poviest Hrvata*, Madrid, 1961.
- *Poviest Hrvata*, Sv. II., Toronto, 1964.
- *Široki Brijeg*, Valencia, 1967.

Sudjeluje u izdanjima:

- *Povijest hrvatskih zemalja Bosne i Hercegovine*, Napredak, Sarajevo, 1942.
- *Znameniti i zaslužni Hrvati*, Zagreb, 1925.
- *Hrvatska enciklopedija*, 1941. – 1943.

Sudjeluje u časopisima značajnim člancima:

- „Ali-paša Rizvanbegović-Stočević, hercegovački vezir 1832. – 1851.”, *Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu*, XL, sv. II., 1928., str. 19. – 52. (Tiskano i kao separat.)
- Autobiografiju objavio u madridskoj *Drini*, br. 5/1955., str. 137. – 141.

Objavljivao je u brojnim listovima i časopisima svoje članke. Umro je željan svoje Domovine i Hercegovine u Chicagu 19. listopada 1964.²⁴

---

²⁴ Fra Robert Jolić, *Leksikon hercegovačkih franjevaca*, Recipe 9., str. 185. – 186.

Tijekom jednoga podugog razdoblja hrvatski je predavao i **fra Didak dr. Burić**. Rodio se u Turiji kraj Konjica, 20. ožujka 1898. Osnovnu je školu završio u Konjicu, gimnaziju na Širokom Brijegu (1912. – 1920.), bogosloviju u Mostaru (1920./1921.), Lilleu (1921./1922.) i Parizu (1922. – 1924.). U Lilleu je zaređen za svećenika 12. kolovoza 1923. Na širokobriješkoj gimnaziji predaje hrvatski od 1924. do 1927. i odgovitelj je bogoslova. Poslijediplomski studij slavistike završava u Krakovu od 1927. do 1931. Tu je istodobno tri godine bio i lektor hrvatskoga jezika. U Lawowu je doktorirao 16. studenoga 1931. Dolazi na Široki Brijeg i do 1945. godine predaje nastavne predmete Hrvatski jezik i književnost i Francuski jezik i književnost. Uradio je vrlo vrijedne knjige:

– *Hrvatskosrpsko-poljski rječnik = Słownik chorwackoserbsko-polski* (1935.)

– *Przegląd najwazniejszych wlasciwosci gramatycznych jezuka chorwackiego scyli serbskiego* (1936.).²⁵

Pri samom kraju Gimnazije zadužen je za nastavni predmet Hrvatski jezik bio i mladi profesor **fra Didak Ćorić** (1909. – 1989.).²⁶

III.

Ovaj i pregledni rad „Slavna Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu na materinskome hrvatskom kao nastavnom jeziku”, koji je objavljen u ovom časopisu (*Hrvatski*, 2020., 1-2, str. 9. – 54.), imaju zajednički zaključak u kojem je jezgrovito izložena povijest te slavne škole čija će blagoslovljena uloga zauvijek imati iznimno važno, nezaobilazno i inspirativno mjesto u povijesti: hrvatskoga naroda, njegova kršćanskoga odgoja, hrvatskoga školstva, hrvatske pismenosti, hrvatske kulture, hrvatskoga jezikoslovlja, hrvatske književnosti itd.:

„Uprava Provincije i profesorski zbor na čelu s ravnateljem uvijek su nastojali iz škole i iz školskog bića isključiti svaki politički utjecaj. Gi-

---

²⁵ Isto, str. 90.

²⁶ To su imena najistaknutijih profesora koji su bili zaduženi za nastavni predmet Hrvatski jezik na Franjevačkoj klasičnoj gimnaziji na Širokom Brijegu od školske godine 1889./1890. do 1944./1945.

mnazija kao Franjevački uzgojni zavod, potom kao Probandat i Franjevačko sjemenište i konačno kao Velika franjevačka gimnazija Široki Brijeg prolazila je kroz mnoga i teška politička vremena i previranja. Nastala je u vrijeme Turske Carevine, istrpjela s narodom i zemljom krvav turski pad, austrougarsku okupaciju i aneksiju, ratove koji su prethodili Prvome svjetskom ratu, prestanak austrougarske vladavine i osnivanje Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca te Jugoslavije, prebrodila veliku glad 1916. i 1917. te teško poraće, jugoslavensku diktaturu i srpska nastojanja oko 'Velike Srbije', osnutak NDH i Drugu svjetski rat. Ubijena je na najkrvaviji način 7. veljače 1945. dolaskom jugokomunističkih postrojbi na Široki Brijeg i osnutkom nove komunističke Jugoslavije."²⁷

---

²⁷ Fra Ante Marić, „Velika franjevačka gimnazija na Širokom Brijegu”, u: *Sto godina nove crkve na Širokom Brijegu*, Široki Brijeg, 2006., str. 525. – 526.

BOOKS FOR LEARNING CROATIAN LANGUAGE AND CROATIAN LANGUAGE TEACHERS IN THE INSTITUTE FOR THE EDUCATION AND FRANCISCAN CLASSICAL GYMNASIUM IN ŠIROKI BRIJEG

SUMMARY

Franciscan Classical Gymnasium in Široki Brijeg has nurtured an emotional attitude towards the Croatian language since its first class in 1889/1890. Franciscan Province of Herzegovina, whose project is the Franciscan Classical Gymnasium in Široki Brijeg, has invested large funds in educating Croatian language professors after selecting candidates for study from among the excellent members of its community. This article first describes the work on school books, manuals and textbooks for the subject Croatian language, and then briefly presents the most important professors of that subject at the Franciscan Classical Gymnasium in Široki Brijeg from its beginning to its bloody end. In conclusion, there is a brief presentation of the history of this famous school, whose blessed role will forever have an extremely important, unavoidable and inspiring place in history of: Croatian people, their Christian upbringing, Croatian education, Croatian literacy, Croatian culture, Croatian linguistics, Croatian literature, etc.

Keywords: Croatian language, professors, Široki Brijeg, Franciscan Gymnasium, manuals and textbooks for the subject Croatian language